

КОДИФІКАЦІЯ МОВНОЇ НОРМИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація:

У статті проаналізовано основні тлумачення терміна «кодифікація», що склалися в українському мовознавстві; встановлено співвідношення норми й кодифікації.

Ключові слова: мовна норма, кодифікація, динаміка мовної норми, словник.

Abstract:

The article analyzes the main interpretations of the term «codification» that have developed in Ukrainian linguistics; correlation between norm and codification is established.

Keywords: linguistic norm, codification, dynamics of language norm, dictionary.

Сьогодні мовознавці погоджуються з тим, що прийняті норми через певні проміжки часу потребують перегляду й переоцінки. Ретроспективною, найбільш експліцитною й об'єктивною формою суспільного прийняття мовних норм, на думку Т.А. Коць, є кодифікація [1: 48]. Саме кодифікація відбиває ті явища, які усталилися у процесі мовної практики [2: 22; 3: 269]. Термін «кодифікація» запропонували мовознавці Празької лінгвістичної школи у 30-х рр. ХХ ст. Кодифікацією також називають систему обов'язкових правил для вживання літературної мови, усвідомлених та прийнятих у конкретний період усім мовним колективом [4: 49].

За визначенням Г.П. Мацюк, кодифікація – це «процес, сутність якого розкривається внаслідок мовознавчого пізнання норм літературної мови і практики їхньої реалізації, який у конкретні періоди розвитку літературної мови має теоретичний і практичний вияви й експлікується на описовому, регулятивному етапах та етапі реалізації» [5: 41]. С.Я. Єрмоленко також підкреслює, що кодифікація лексичної норми в нормативному словнику «відбиває характер сучасної мовної практики і не може охоплювати лексикон певних історичних зрізів української літературної мови» [6: 13]. Таким чином, кодифікація є результатом наукового пізнання закономірностей вияву норми на певному етапі розвитку мови.

С.П. Шевченко слушно зауважує, що норма й кодифікація не тотожні поняття: норма динамічна, змінювана категорія, а кодифікація – статична за своїм характером [4: 51]. Вона зберігає та фіксує норму в певний період розвитку мови, сприяє забезпеченню більшої стійкості норм та запобігає напівстихийним і начебто неконтрольованим нею змінам [7: 41].

Як стверджує Л.В. Струганець, мовна норма і її кодифікація у граматиках і словниках перебувають у полярному взаємовідношенні, оскільки кодифікація норми залежить від реальної норми (що повніші знання про літературну норму, то точніша й кодифікація), і навпаки – кодифікована норма також впливає на реальну норму, поступово змінює її й часто досить ефективно [2]. Кодифікація здатна стабілізувати й регулювати функціонування та розвиток літературної норми.

Суперечність між динамікою норми і статичністю кодифікації намагався подолати М. Докуліл, вимагаючи, щоб кодифікація поряд зі своєю статичністю мала й певну перспективну глибину, тобто в момент свого виникнення вона має кодифікувати певні явища з урахуванням майбутнього розвитку [8]. Окрім того, кодифікація має бути адекватною сучасній для неї нормі. Це є основним принципом, що лежить в основі наукової кодифікації літературної мови. І тому небезпечнішою є не передчасна кодифікація того, що ще не стало нормою, а відмова від визнання прав літературної норми за тими явищами, які фактично вже стали нормою, небезпечна орієнтація на стару норму [9: 28 – 30, 39]. Вважаємо, що з'ясування того, як цей принцип реалізовано під час укладання РУСа-1933, дасть змогу спростувати звинувачення укладачів в орієнтації на стару норму (введення до реєстру застарілої лексики) та кодифікації слів, які ще не стали нормативними («ковані» слова).

Твердження М.М. Пилинського щодо непослідовності розрізнення норми та кодифікації в українській науковій літературі не втратило своєї актуальності й сьогодні. На його думку, недостатньо вивченим є взаємовідношення цих двох явищ, зокрема вплив кодифікації на норму, умовно кажучи, сила, темпи й межі цього впливу [10: 67]. Погоджуємося з Т.П. Мельник, яка вважає, що нормування – це зведення до

єдиної системи приписів, які регулюють використання мовних засобів на етапі становлення чи зміни мовних норм, а кодифікація – закріплення цих приписів у нормативних працях, що мають суспільне значення [11: 7]. Такими нормативними працями є, насамперед, словники. Слушною є думка Л.С. Паламарчука про те, що «словники – і загальномовні, і спеціальні різної спрямованості, – опрацьовані на засадах сучасної лексикографічної науки, є тим головним інструментом, що зміцнює й закріплює вироблену мовну норму, забезпечує необхідну для кожної мови кодифікацію лексичних засобів усіх категорій» [12: 170].

Отже, наслідком визнання мовної норми постає її кодифікація в авторитетних виданнях: граматиках, словниках тощо. Кодифікація має низку ознак: системність, об'єктивність, загальнообов'язковість, наддіалектність, перспективність. Кодифікація 20 – 30-х рр. ХХ ст., яка стала об'єктом нашої уваги, значно вплинула на подальший розвиток української літературної мови, визначила засади наукового опрацювання її лексичного складу. У цей період дослідники заперечували стихійні норми, а основну увагу зосередили на системних принципах унормування української літературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коць Т.А. Про прескриптивну і дескриптивну норму в граматиці [Текст] / Т.А. Коць // Культура слова. – 2010. – № 72. – С. 47 – 55.
2. Струганець Л.В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ ст. [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.В. Струганець. – К., 2002. – 32 с.
3. Українська мова. Енциклопедія [Текст] / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007. – 856 с.
4. Шевченко С.П. Спроба кодифікації морфологічних норм української літературної мови в праці М. Сулими «Дещо про зниклі дієприкметники» [Текст] / С.П. Шевченко // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія : Філологічні науки. – 2011. – Кн. 1. – С. 49 – 51.
5. Мацюк Г.П. Прескриптивне мовознавство в Галичині (перша половина ХІХ ст.) [Текст] / Г.П. Мацюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 373 с.
6. Єрмоленко С.Я. Диференційні ознаки літературної мови [Текст] // Літературна норма і мовна практика : монографія / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К. [б.в.], 2013. – С. 6 – 20.
7. Струганець Л.В. Диференційні ознаки норми літературної мови [Текст] / Л.В. Струганець // Культура слова. – 2011. – № 74. – С. 34 – 43.
8. Новое в зарубежной лингвистике [Текст] // Теория литературного языка в работах ученых ЧССР : сборник / Состав. и ред. Н.А. Кондрашов. – Вып. 20. – М. : Прогресс, 1988. – 320 с.
9. Ицкович В.А. Норма и ее кодификация [Текст] / В.А. Ицкович // Актуальные проблемы культуры речи : сборник статей. – М. : Наука, 1970. – С. 9 – 39.
10. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль [Текст] / М.М. Пилинський. – К. : Наук. думка, 1976. – 288 с.
11. Мельник Т.П. Процеси унормування лексики української мови у 20-30 рр. ХХ століття [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т.П. Мельник. – Київ, 2010. – 21 с.
12. Паламарчук Л.С. Українська радянська лексикографія: Питання історії, теорії та практики [Текст] / Л.С. Паламарчук. – К. : «Наукова думка», 1978. – 203 с.

Поздрань Юлія В'ячеславівна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, yuliapozdran@ukr.net.

Pozdran Yuliia Vjacheslavivna – Candidate of Philology, lecturer of the Linguistics' Department, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, yuliapozdran@ukr.net.